

بررسی رشته جامعه‌شناسی

در ایران (قسمت دوم)

پروفسور، نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

دروس اصلی در شش گرایش به صورت زیر تنظیم و تعیین گردیده‌اند:

مردم‌شناسی ایران، سازمانهای اداری در ایران، اصول سازمان و مدیریت، جامعه‌شناسی توسعه، جامعه‌شناسی روستائی، تامین اجتماعی، رفاه اجتماعی، اقتصاد ایران، جامعه‌شناسی شهری، مبانی تعاون، کلیات برنامه ریزی اقتصادی-اجتماعی، آسیب‌شناسی اجتماعی، مردم‌شناسی فرهنگی، تغییرات اجتماعی، محیط‌شناسی انسانی، تاریخ جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی جسمانی و زیستی، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، جامعه‌شناسی ارتباطات جمعی، جامعه‌شناسی سیاسی، جامعه‌شناسی علوم و تکنولوژی، اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم، سمینار مسائل سیاسی و استراتژی معاصر و جامعه‌شناسی صنعتی. در زمینه دروس اصلی بعد از انقلاب تنها یک درس اسلامی به نام «اسلام و حقوق بین‌الملل» اضافه شده است.^{۲۸}

دروس تخصصی گرایشهای مختلف با یکدیگر کاملاً متفاوت است. در گرایش ارتباطات اجتماعی دروس شیوه نگارش فارسی در مطبوعات، خبرنگاری برای مطبوعات، روزنامه نگاری عملی، ویراستاری و مدیریت اخبار، گرافیک و صفحه آرایی در مطبوعات، ارتباطات تصویری، روزنامه تخصصی، اصول روابط عمومی، ارتباطات غیر کلامی، ارتباطات بین‌المللی، تاریخ روزنامه نگاری، حقوق ارتباطات جمعی، ارتباطات سیاسی و معنی‌شناسی در رسانه‌های همگانی قرار دارد. گرایش برنامه ریزی اجتماعی دارای دروس تخصصی زیر است: اصول توسعه و عمران، تئوریهای برنامه ریزی، برنامه ریزی شهری، برنامه ریزی روستائی، تئوریهای برنامه ریزی منطقه‌ای، تکنیکهای مقدماتی برنامه ریزی، برنامه ریزی منطقه‌ای در ایران، ارزشیابی طرحها و برنامه‌ها، عوامل سازمان و مکان، برنامه ریزی حمل و نقل، برنامه ریزی اجتماعی، و اصول علم جغرافیا و نقشه خوانی. دروس تخصصی پژوهشگری علوم اجتماعی عبارتند از: جامعه‌شناسی خانواده، کاربرد کامپیوتر، روشهای نمونه‌گیری، روش بررسی افکار عمومی، مبانی گروه‌سنجی، جامعه‌شناسی کار و شغل، نظام خانواده و خویشاوندی، کاربرد جمعیت‌شناسی، کارتوگرافی، جامعه‌شناسی پزشکی، جامعه‌شناسی جهان سوم، و روان

شناسی اجتماعی. در گرایش تعاون و رفاه اجتماعی با دروس تخصصی زیر برخورد می‌کنیم: اصول آموزش و ترویج تعاونی، انواع و کارکرد تعاونیها، اصول و اندیشه‌های تعاونی، سیر تحول تعاونی در ایران و جهان، سازماندهی و مدیریت در تعاونیها، زمینه‌ها و شیوه‌های یاری در جوامع شهری و روستائی، اقتصاد خرد و کلان، حقوق تجارت، حقوق تعاون، اصول حسابداری، امور مالی تعاونیها، و سمینار مسائل تعاونی. گرایش خدمات اجتماعی دارای دروس تخصصی به این شرح است: روان‌شناسی کودکی و نوجوانی، حقوق خانواده و کار، آشنائی با حرفه مددکاری و بازدید از موسسات، مددکاری اجتماعی (کار با فرد)، مددکاری اجتماعی (کار با جامعه)، روان‌شناسی مرضی، بهداشت روانی، مدیریت موسسات رفاهی، تغذیه و نوتوانی گروههای خاص. و بالاخره گرایش دبیری علوم اجتماعی دارای این دروس تخصصی است: مبانی برنامه ریزی آموزش متوسطه، روانشناسی کودکی و نوجوانی، اخلاق اسلامی، روان‌شناسی تربیتی، تعلیم و تربیت اسلامی، سنجش و اندازه‌گیری، اصول و فنون مشاوره و راهنمایی، تولید و کاربرد مواد آموزشی، مدیریت آموزشی، روشها و فنون تدریس، روش تدریس اختصاصی، اصول و فلسفه آموزش و پرورش و تمرین دبیری.^{۲۹}

در ارتباط با دروس اختیاری باید بیان شود که هر گرایش می‌تواند دروس اختصاصی سایر گرایش‌ها را بعنوان دروس اختیاری انتخاب کند. ضمناً سه گرایش پژوهشگری اجتماعی، تعاون و رفاه اجتماعی و خدمات اجتماعی دارای درسی به نام کارورزی (کار تحقیقی) هستند که به منزله همان رساله مقطع لیسانس است.

قبلاً بیان شد که در برنامه اول تغییراتی بوجود آوردند و حاصل آن برنامه دوم مصوب ۱۳۶۶ بود. در برنامه دوم در زمینه دروس عمومی درس متون اسلامی اضافه و منطبق و متدولوژی حذف گردید. در زمینه دروس پایه و اصلی مشترک درسهای به این شرح اضافه شدند: مبانی فلسفه، مبانی تاریخ اجتماعی ایران، زبان تخصصی، روش تحقیق عملی، جامعه‌شناسی در ادبیات، جامعه‌شناسی قشرها و نابرابری‌های اجتماعی، جامعه‌شناسی انقلاب، جامعه‌شناسی جنگ، و بررسی مسائل اجتماعی ایران. به دروس اصلی

سه درس زیر اضافه گردید: جامعه‌شناسی کار و شغل، بررسی آثار صاحب‌نظران جامعه‌شناسی، و نیازهای انسانی. در دروس تخصصی تغییری حاصل نشد.^{۵۰}

در برنامه سوم آموزشی مصوب ۱۳۶۸ تغییرات بیشتری در زمینه تعداد واحدهای هر گرایش و تعداد واحدهای هر گروه درسی بوده است. همانطور که از جدول ۸ برمی‌آید یک کاهش اساسی در تعداد واحدهای دوره دیده می‌شود، یعنی از ۱۶۰ واحد به ۱۴۴ واحد رسیده است. در زمینه دروس عمومی یک کاهش عمده و چشم‌گیر از ۳۹ واحد به ۲۳ واحد بوجود آمده است. در دروس پایه افزایشی اساسی از ۳۵ واحد به ۴۵ واحد دیده می‌شود. در دروس اصلی الزامی مشترک تغییر چندانی دیده نمی‌شود. چنانکه از جدول مذکور برمی‌آید برای گرایش‌های مختلف به یکباره تعداد زیادی دروس اختیاری گذاشته شده است. کاهش چشم‌گیری در دروس تخصصی دیده می‌شود و بالاخره کارورزی هیچگونه تغییری نداشته است. (رجوع شود به جدول ۸ صفحه بعد)

دوره کارشناسی ارشد (فوق لیسانس) جامعه‌شناسی که با هدف تربیت کارشناس ارشد در زمینه شناخت مسائل اقتصادی-اجتماعی، برنامه ریزی، ارزشیابیها و تدریس در دانشگاهها بازگشائی شده است، طول دوره آن ۲ سال (۴ نیمسال) تحصیلی و هر یک از دانشجویان باید ۴۶ واحد بگذرانند. در مقطع فوق لیسانس چهار گرایش جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، جمعیت‌شناسی و برنامه ریزی و توسعه وجود دارد. جدول ۹ نوع، نام و تعداد واحدهای درسی دوره فوق لیسانس (کارشناسی ارشد) جامعه‌شناسی را نشان می‌دهد. همانطور که ملاحظه می‌شود جمعاً ۴۶ واحد باید برای دوره کارشناسی ارشد گذرانده شود.^{۵۱} (رجوع شود به جدول ۹)

دوره دکترای جامعه‌شناسی که با هدف تربیت کادر آموزشی-پژوهشی مورد نیاز دانشگاهها و موسسات عالی تحقیقاتی بوجود آمده، طول دوره آن ۳/۵ سال (۷ نیمسال) تحصیلی و هر دانشجوی بایستی ۳۰ واحد درسی را بگذرانند. در سه نیمسال اول هر نیمسال ۸ واحد درسی باید گرفته شود. دروس شامل ۲۲ واحد اجباری است که به صورت زیر ارائه می‌گردد:

جدول ۸ : تعداد واحدهای درسی گرایشهای ششگانه علوم اجتماعی به تفکیک نوع دروس دربرنامههای آموزشی موهبه^۱ سه گانه^۲

سالهای ۱۳۶۲ . ۱۳۶۶ . ۱۳۶۸ .

ردیف	کلیات	جمع کل واحدها	کارروزی یا تحقیق		تخصصی		امتیاز اختیاری مشترک		امتیاز مشترک		امتیاز ملی		پسایه	معمومی			گرایش	ردیف		
			۱۳۶۸	۱۳۶۶	۱۳۶۸	۱۳۶۶	۱۳۶۸	۱۳۶۶	۱۳۶۸	۱۳۶۶	۱۳۶۸	۱۳۶۶		۱۳۶۸	۱۳۶۶	۱۳۶۸			۱۳۶۶	۱۳۶۲
۱	۱۴۲	۱۴۴	-	-	۴۰	۳۸	۶۰	۱۵	۱۷	۴	۲۲	۲۲	۴۲	۴۲	۳۵	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	ارتباطات اجتماعی
۲	۱۴۴	۱۴۴	-	-	۳۲	۳۲	۵۰	۲۱	۲۱	۶	۲۲	۲۵	۴۲	۴۲	۴۰	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	برنامه‌ریزی اجتماعی
۳	۱۴۴	۱۴۴	۴	۴	۳۰	۳۰	۶۰	۲۱	۲۱	-	۲۲	۲۲	۴۲	۴۲	۳۲	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	پژوهشگری اجتماعی
۴	۱۴۴	۱۴۴	۴	۴	۲۶	۳۴	۶۰	۱۵	۱۷	-	۲۲	۲۶	۴۲	۴۲	۳۱	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	تعمیر و رفتار اجتماعی
۵	۱۴۴	۱۴۴	۱۲	۱۲	۲۹	۲۷	۳۹	۱۴	۱۶	-	۲۲	۲۵	۴۲	۴۲	۳۵	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	خدمات اجتماعی
۶	۱۴۴	۱۴۴	-	-	۲۶	۲۴	۵۲	۲۹	۳۱	۸	۲۲	۲۶	۴۲	۴۲	۳۵	۲۲	۲۲	۲۲	۳۹	دبیری علوم اجتماعی

منابع : ستاد انقلاب فرهنگی ، ۱۳۶۱ : ۵ - ۶ ، شورای عالی برنامه‌ریزی ، ۱۳۶۶ : ۷ ، شورای عالی برنامه‌ریزی ، ۱۳۶۸ : ۶

جدول ۹: نوع، نام و تعداد واحد دروس دوره فوق لیسانس جامعه‌شناسی بعد از انقلاب در ایران.

نوع درس	تعداد واحد	نام دروس
دروس عمومی	۴	۱- معارف اسلامی، ۲- منطق قدیم و جدید.
دروس تخصصی الزامی	۲۶	۱- بینش‌های جامعه‌شناسی، ۲- بینش‌های جامعه‌شناسی ^۲ ۳- اندیشه متفکرین مسلمان، ۴- اندیشه متفکرین مسلمان، ۵ ^۲ - روشهای تحقیق ^۱ ، ۶- روشهای تحقیق ^۲ ۷- توسعه اقتصادی، ۸- برنامه ریزی جمعیت و نیروی انسانی، ۹- تاریخ اندیشه‌های مردم‌شناسی.
دروس اختیاری	۱۰	۱- جامعه‌شناسی انقلاب، ۲- جامعه‌شناسی دینی، ۳- جامعه‌شناسی علوم و تکنولوژی، ۴- جامعه‌شناسی حقوقی ۵- جامعه‌شناسی معرفتی، ۶- نظریه‌های روانشناسی اجتماعی، ۷- تاریخ اجتماعی ایران، ۸- قشریندهای اجتماعی، ۹- جامعه‌شناسی سیاسی.
سمینار	۲	۱- سمینار مسائل جامعه‌شناسی (شهری، روستائی، عشائری)
رساله	۴	۱- پروژه و پایان نامه فوق لیسانس

منبع: ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۶: ۱-۷.

۱- نظریه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک (۳ واحد)، ۲- نظریه‌های جامعه‌شناسی معاصر (۳ واحد)، ۳- روش تحقیق نظری (۳ واحد)، ۴- فنون خاص تحقیق (۳ واحد)، ۵- آمار پیشرفته (۲ واحد)، ۶- کاربرد کامپیوتر (۲ واحد)، ۷- تحقیقات اجتماعی در ایران (۳ واحد)، ۸- مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی ایران (۳ واحد). دروس تخصصی ۲ واحد است که شامل جامعه‌شناسی معرفتی، جامعه‌شناسی دینی، جامعه‌شناسی حقوقی و یا جامعه‌شناسی سیاسی می‌باشد. پس از اتمام دروس یک امتحان جامع (شفاهی و کتبی) از همه دروس گرفته می‌شود و سپس دانشجو باید یک کمیته ۳ نفره رساله را با موضوع مشخص کند و بعد از تصویب طرح پایان نامه خود، کمیته و رساله را به شورای اصلی دکترا که متشکل از اعضاء هیئت علمی رشته جامعه‌شناسی و سایر رشته‌های علوم اجتماعی است معرفی می‌نماید. و پس از ۲ سال و گذراندن ۶ واحد رساله، آماده دفاع از پایان نامه خود می‌گردد. در دفاع از پایان نامه، شورای دکترا هم حضور توام با اظهار نظر دارد.

کلاً محتوای بسیاری از دروس کارشناسی (بخصوص دروس اصلی و تخصصی) جامعه‌شناسی با قبل از انقلاب و با دروس مشابه موجود در برنامه‌های جامعه‌شناسی سایر کشورها تفاوت چندانی ندارد جز اینکه در پایان بعضی از دروس سعی شده مقایسه‌ای با دیدگاه‌های اسلامی بعمل آید. اما بعضی از دروس که قبلاً بیان شد دروس کاملاً اسلامی است و بعد از انقلاب بوجود آمده‌اند (مانند تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام)، کاملاً محتوای جدید دارند که به نظر می‌آید نظیر آن در بخشهای علوم اجتماعی دانشگاه‌های سایر کشورها تدریس نمی‌شود. برای مثال سر فصل درس «تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام» به شرح زیر است:^{۵۲}

۱- مقدمه

۱-۱ مفاهیم علم در اسلام

۱-۲ نهضت علمی مسلمین

- ۲- عصر پیش از ابن خلدون
 - ۲-۱ فلسفه اجتماعی
 - ۲-۱-۱- ترجمه آثار یونان
 - ۲-۱-۲- کندی، فارابی، ابن سینا، غزالی، ابن رشد.
 - ۲-۲- تاریخ اجتماعی و مبانی حکومت داری در اسلام
 - ۲-۲-۱- ابن مسکویه
 - ۲-۲-۲- یعقوبی، طبری، مسعودی
 - ۲-۳- روشهای مردم‌شناسی
 - ۲-۳-۱- سفرنامه‌ها (تحقیق مال‌الهند بیرونی)
 - ۲-۳-۲- بررسی کتب ملل.
- ۳- بنیانگذاری جامعه‌شناسی و فلسفه تاریخ توسط ابن خلدون
 - ۳-۱- تجزیه و تحلیل نظریات ابن خلدون
 - ۳-۲- تاثیر ابن خلدون در بنیانگذاری جامعه‌شناسی
- ۴- تفکرات اجتماعی در عصر جدید
 - ۴-۱- سید جمال‌الدین اسدآبادی / ۴-۲- شیخ محمد عبده
 - ۴-۳- کواکبی / ۴-۴- شهید قطب / ۴-۵- آیت‌الله صدر
 - ۴-۶- علامه طباطبائی / ۴-۷- شهید مطهری
 - ۴-۸- دکتر علی شریعتی
- ۵- جمع‌بندی کلی از نظریات اجتماعی اسلامی

محتوای دروس کارشناسی ارشد نیز مانند محتوای دروس مشابه در سایر کشورها می‌باشد و با قبل از انقلاب تفاوت چندانی ندارد. تنها در پایان بعضی دروس مثل جامعه‌شناسی سیاسی و جامعه‌شناسی معرفتی مقایسه دیدگاه‌ها با دیدگاه‌های اسلامی مطرح می‌شود. مثلاً در پایان درس جامعه‌شناسی سیاسی بحث‌های حکومت و سیاست از دیدگاه

اسلام، اهداف سیاسی و نظام سیاسی اسلام، و تحلیل افکار و عقاید سیاسی صاحب‌نظران مسلمان وجود دارد. پا در درس جامعه‌شناسی معرفتی، شناخت و معرفت در آثار صاحب‌نظران مسلمان معاصر مورد بحث قرار می‌گیرد. اما درس «اندیشه‌های اجتماعی متفکرین مسلمان (۱) و (۲)» دارای سرفصل‌های جدیدی است که نظیر آن را در بخش‌های علوم اجتماعی سایر کشورها کمتر درس می‌دهند و تقریباً چیز جدیدی است. البته ممکن است مطالب این درس بطور پراکنده در دروس متعدد عرضه شود. هدف درس «اندیشه‌های اجتماعی متفکرین مسلمان» تحقیق در زمینه تفکرات و نظریات اجتماعی است که آنها را می‌توان از خلال آثار فلاسفه و دانشمندان، مورخان، مردم‌نگاران، سیاحان و ادیبان متفکر مسلمان بالاخص دانشمندان مسلمان ایرانی استخراج کرد. در این درس تعدادی از کتب و آثار ارزنده تاریخی - اجتماعی، نظیر مقدمه ابن خلدون^{۵۳} و آثار یعقوبی، مسعودی و ابوریحان بیرونی و نظیر آنها مستقیماً بررسی می‌شود و ره آورد آنها از دیدگاه جامعه‌شناسی مورد توجه قرار می‌گیرد.

دروس دوره دکترا کاملاً تخصصی است و نظیر محتوای دروس در مقطع دکترای جامعه‌شناسی در سایر کشورها می‌باشد. دانشجویان پس از فراگیری مقدمات به بحث‌های تخصصی می‌پردازند و بیشتر سعی می‌شود هر دانشجویی در یک زمینه تخصصی با یک استاد کار کند تا در انتها منجر به نوشتن رساله دکترا در آن زمینه تخصصی گردد.

همانطور که ملاحظه می‌گردد، گرچه آموزش جامعه‌شناسی در ایران تاریخی چندان طولانی ندارد، اما تغییر و تحول در آن زیاد بوده است. همین امر باعث گردیده تا این رشته دانشگاهی با مسایل و مشکلات زیادی روبرو باشد.

یکی از مسائل و مشکلات اساسی در این رشته که شاید مسائل و مشکلات دیگری را به دنبال خود خواهد آورد، مسئله تمرکز گرایی است. بطور کلی تمرکز گرایی در کلیه قسمت‌های مربوط به رشته جامعه‌شناسی مشهود است. اولاً قسمت اعظم خود این رشته در پایتخت متمرکز است (از ۱۱ دانشگاهی که بخش علوم اجتماعی دارند ۶ بخش در تهران متمرکز است). انتخاب دانشجو در سه مقطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکترا بطور

متمرکز در پایتخت انجام می‌گیرد که بخصوص در مقطع کارشناسی ارشد و دکترا در هیچ نقطه دنیا رایج نیست و باید بطور مجزا هر دانشگاهی خود دانشجوی مورد نیازش را انتخاب کند. تمرکزگرایی در حد انتخاب هیئت علمی در این رشته نیز مشاهده می‌شود و دانشگاهها در بسیاری موارد بدون دخالت تعدادی عضو دریافت می‌کنند که این امر نیز با موازین علمی بین‌المللی همخوانی ندارد. و بالاخره برنامه درسی نیز از یک نظام متمرکز برخوردار است که این نیز نمی‌تواند صحیح باشد و مشکلات و مسائل بعدی را بوجود می‌آورد.

مسئله و مشکل بعدی که در ارتباط با آموزش جامعه‌شناسی در ایران وجود دارد رشد بی‌رویه تعداد دانشجویان این رشته است. در سطح آموزش عالی رشد حدود ۶۰ درصد دانشجویان کشور از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۸^{۵۵} نشانگر یک رشد بی‌رویه در تعداد دانشجویان است. این رشد برای علوم اجتماعی در همان مقطع ۱۵۰ درصد بوده است که واقعاً با توجه به سایر کمبودها (فضای آموزش، استاد، امکانات و...) می‌تواند ضایعه‌ای به حساب آید.

مشکل دیگر در ارتباط با آموزش جامعه‌شناسی در ایران مسئله کمبود کادر آموزشی است. همانطور که وزیر فرهنگ و آموزش عالی در مصاحبه مطبوعاتی خود بیان داشته: «... ما از نظر اعضای هیات علمی، شدیداً کمبود داریم... هم اکنون به ازای هر ۲۲ دانشجو، یک استاد بیشتر وجود ندارد...»^{۵۶} این کمبود در رشته جامعه‌شناسی چشم‌گیرتر است زیرا در این رشته در مقابل هر ۳۲ دانشجو یک کادر آموزشی وجود دارد (۳۲ = $\frac{4925}{151}$) در حالیکه «معمولاً نسبت مطلوب دانشجویان به استاد دوازده به یک می‌باشد.»^{۵۷} تازه باید توجه داشته باشیم که در رشته جامعه‌شناسی در حال حاضر درصد بالائی از کادر آموزشی (۵۰ درصد) مری می‌باشند که این امر خود بر کیفیت آموزشی اثر منفی نهاده است زیرا فشار بر کار آموزشی این اساتید (بعضی از اساتید در هفته تا ۲۴ ساعت نیز تدریس داشته‌اند) کیفیت آموزشی آنها را پائین می‌آورد. از طرف دیگر تعداد کم برنامه‌های بازآموزی و فرصت‌های مطالعاتی و فاصله‌های طولانی (معمولاً بیش از ۷

سال) فرصت‌های مطالعاتی، اساتید را از حالت «روز آمد»^{۵۸} بودن می‌اندازد. سایر مشکلات کادر آموزشی (به طور مثال مشکلات مالی)^{۵۹} باعث گردیده تعدادی از آنها ساعات بیشتری راحتی خارج از دانشگاه تدریس نمایند که این امر هم بر کیفیت آموزشی آنها اثر گذاشته است.

یکی از مسائل اساسی آموزشی جامعه شناسی در ایران کمبود امکانات آموزشی است. این امکانات از یک طرف شامل فضای آموزشی است که با کمبود جا برای دانشجو در بخشها مواجه هستند. از طرف دیگر عدم وجود تجهیزات آموزشی کافی از قبیل کامپیوتر برای این رشته یا برای مثال کمبود کتب آموزشی، عملاً آموزش را در این رشته با مشکل روبرو نموده است. در بیشتر کلاسها، بعلت کمبود کتب آموزشی، دانشجویان اغلب جزوه نویسی می‌کنند. تازه، کتبی که موجود است بعضاً از کیفیت پائینی برخوردار هستند. همین کتب موجود هم بسیار سریع نایاب می‌شوند زیرا متقاضی در این رشته زیاد می‌باشد در حالیکه تجدید چاپ کتب با مشکلاتی روبروست.

در این رشته برنامه درسی مشکل اساسی دیگری است. تکراری بودن و نامشخص بودن برنامه درسی و تغییر دائمی آنها، دانشجویان و اساتید را با مشکل روبرو نموده است. کمبود درس سرگردانی برای دانشجو به بار آورده بطوری که بعضی مواقع دانشجو زیر حداقل تعیین شده (۱۴ واحد) درس بدست می‌آورد. بعضی مواقع ناموزونی درس‌های عرضه شده باعث می‌گردد که در یک ترم دانشجو تعداد واحد درسی بیش از حد مناسب (یعنی حتی تا ۲۴ واحد) درس بگیرد، در حالیکه «تعداد واحد درسی مناسب برای هر دانشجو در هر نیمسال ۱۲ واحد اعلام شده است.»^{۶۰} در برنامه‌های درسی توجه کافی به امر تحقیق نمی‌گردد. گرچه کار عملی و پژوهشی مختصر جزئی از آموزش دانشجویان است، اما دانشجو در زمان فارغ التحصیل شدن تجربه عملی لازم را بدست نیاورده تا بدان وسیله آماده ورود به بازار کار شود. آموزش عملی به صورتی است که تنها دانشجویی که خود علاقمند باشد چیزی را فرا می‌گیرد و بقیه به صورت رفع تکلیف کار عملی را عرضه می‌کنند و با سطح کارائی عملی پائین وارد محیط‌های اداری می‌شوند. فارغ التحصیلانی

انگیزه‌ای برای کار کردن در، و ارائه خدمات به، جامعه نیازمند متخصص را ندارند. شاید بتوان گفت که مسئله عدم وجود یا حتی ناکافی بودن ارزیابی یکی از مشکلات اساسی رشته جامعه‌شناسی است. متأسفانه ارزیابی‌های آموزشی رسمی و غیر رسمی بطور مستمر در رابطه با رشته‌های علوم اجتماعی در دانشگاهها انجام نمی‌گیرد و همین امر باعث شده که مسئولین ندانند وضعیت تدریس جامعه‌شناسی بطور دقیق به چه شکلی است. این ارزیابی باید در قالب عملکرد تحصیلی دانشجویان، نظر اساتید با تجربه در مورد سایر مدرسان، بررسی مواد آموزشی از قبیل کتب و جزوه‌های درسی، خود-ارزیابی اساتید، و قضاوت مطلوب دانشجویان باشد.

بطور کلی مشکلات آموزشی رشته جامعه‌شناسی در حال حاضر در ایران متعدد است و در اینجا تنها تعدادی را بر شمردیم. لازم است مسائل و مشکلات آموزشی این رشته به نحو شایسته‌ای حل شود، زیرا بدیهی است که آموزش و پژوهش اجتماعی تا میزان زیادی به یکدیگر مربوط است. هم جامعه‌شناسان دانا گزیده شوند و هم کار آموزشی متناسب به آنها واگذار گردد، تا از این راه پژوهش نیز بخشی از کار جامعه‌شناسان را تشکیل دهد، و برنامه‌های آموزشی نیز تقویت شود، از سوی دیگر، دانشجویان به تحقیقات اجتماعی واقعی گمارده شوند و نه تکلیفهای صوری و بی‌محتوی.

پژوهشهای جامعه‌شناختی در ایران

نظر به اینکه علم از پژوهش و بررسی نشأت می‌گیرد و تحقیق نیز چون میوه، از درخت علم بر می‌آید، و نیز علی‌الاصول علم را باید در دانشگاهها جستجو کرد، چنین استنباط می‌گردد که دانشگاهها بهترین مکان پژوهش می‌باشند تا فاصله علم و تحقیق در شناخت اسرار و مجهولات، و در بُعدی دیگر، در حل مشکلات و معضلات به توفیق نایل آید. پژوهش اجتماعی دارای اهداف نظری علمی، اجتماعی، و عملی است. در بعد نظری، هدف عمده بالا بردن شناخت اجتماعی و پیشرفت علوم اجتماعی است و در بعد عملی، هدف اساسی توصیف و تبیین مسائل مبتلا به جامعه و ارائه راه‌های منطقی و

مناسب در جهت رفع یا مقابله صحیح و بموقع آنها است.

در نظام گذشته مسئله تحقیقات در زمینه‌های اجتماعی با اینکه رایج بوده و بودجه‌های کلانی را بخود مصروف می‌داشت اما بخاطر ماهیت رژیم که اصولاً کاربنیادی را با اهداف و نیات خود در تضاد می‌دید از ارزش و اعتبار واقعی برخوردار نبود، پژوهشگران در زمینه‌های مختلف و سازمانهای گوناگون به صرف نیرو در زمینه‌های متفاوت مشغول بودند، اما از نتایج تحقیقات آنها تنها آنچه در جهت حفظ حیثیت و آبروی رژیم و تائید کننده پاره‌ای موفقیت‌های موضعی و سطحی بوده با بزرگ نمائی و جنجالهای تبلیغاتی در داخل و خارج از کشور منتشر می‌شد و بالطبع پژوهشگر یا پژوهشگران ذریبط هم به نوائی می‌رسیدند و مؤسسه مربوط هم به پاداش چنین موفقیتی سهم بیشتری از بودجه و درآمد ملی را بخود اختصاص می‌داد، لیکن چنانچه نتیجه تحقیق بیان حقیقت و واقعیت و ارائه مشکلات بنیادی و راه‌حلهای اصولی بود، رژیم به آن بی‌اعتنا و حاصل زحمت و تلاش فردی یا گروهی متفکران و محققان یا توقیف می‌گردید و یا در بایگانی سازمانهای تحقیقاتی یا دستگاههای اجرائی به فراموشی سپرده می‌شد و در مواردی نیز محقق بخاطر بیان واقعیت از موسسات تحقیقی طرد و اخراج می‌گردید.^{۶۱}

آمار پژوهشگران در علوم اجتماعی و انسانی تا پایان سال تحصیلی ۱۳۵۸-۵۹ که بطور رسمی در مراکز دانشگاهی و یا تحقیقاتی کشور عهده دار وظیفه تحقیق بوده‌اند عبارتست از ۳۷۵ نفر کادو علمی دارای درجات تحصیلی دکتری، فوق لیسانس و لیسانس و تعداد ۷۱۴ نفر کادر خدماتی که جمعاً ۱۰۸۹ نفر بوده‌اند.^{۶۲} این پژوهشگران و مراکز علمی تعدادی طرح‌های تحقیقاتی رسمی را انجام داده‌اند. وزارت فرهنگ و آموزش عالی از بدو تاسیس تا سال ۱۳۵۸ تعداد ۸۳۳ طرح را تصویب کرد که ۳۲۷ تحقیق با موفقیت به پایان رسید و از این تعداد تنها ۲۶ طرح تحقیقاتی در علوم انسانی و اجتماعی خاتمه یافت. طرحهای خاتمه یافته علوم اجتماعی به ترتیب در مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی به شرح زیر بوده است: دانشگاه ابوریحان بیرونی ۱، دانشگاه اصفهان ۲، دانشگاه تبریز ۲، دانشگاه تهران ۱۱، دانشگاه بهلولی ۴، دانشگاه ملی ایران ۱، مدرسه عالی بازرگانی ۱، مرکز

- مطالعات و مدیریت ایران ۱، سازمان برنامه و بودجه ۲، و دانشگاه نیویورک (طرح آزاد) ۱.
- تا قبل از انقلاب تعداد ۳۲ مؤسسه پژوهشی اجتماعی و فرهنگی در ایران وجود داشتند که به کار تحقیقات مشغول بوده‌اند. این مؤسسات عبارت بودند از:
- ۱- اداره کل آمار و مطالعات نیروی انسانی - وزارت کار و امور اجتماعی.
 - ۲- اداره کل تحقیقات و روابط سینمایی وزارت اطلاعات.
 - ۳- اداره کل موزه‌ها.
 - ۴- انجمن اولیاء و مربیان.
 - ۵- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز.
 - ۶- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد.
 - ۷- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شیراز.
 - ۸- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه گیلان.
 - ۹- دانشکده علوم تربیتی دانشگاه اصفهان.
 - ۱۰- دانشکده علوم تربیتی دانشگاه شیراز.
 - ۱۱- دفتر پژوهشها و برنامه‌ریزی فرهنگی وزارت اطلاعات.
 - ۱۲- دفتر جمعیت و نیروی انسانی وزارت برنامه و بودجه.
 - ۱۳- دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
 - ۱۴- دفتر نشر فرهنگ اسلامی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 - ۱۵- سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.
 - ۱۶- شورای کتاب کودک.
 - ۱۷- کتابخانه ملی ایران.
 - ۱۸- کمیسیون ملی یونسکو در ایران.
 - ۱۹- مرکز آمار ایران.
 - ۲۰- مرکز آموزش مدیریت دولتی.
 - ۲۱- مرکز اسناد و مدارک علمی وزارت فرهنگ آموزش عالی.
 - ۲۲- مرکز باستانشناسی ایران مربوط به وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی / پانیز ۷۱

- ۲۳- مرکز تحقیقات روستائی وزارت کشاورزی.
- ۲۴- مرکز جمعیت شناسی دانشگاه شیراز.
- ۲۵- مرکز مردم شناسی.
- ۲۶- مرکز مطالعات عالی بین المللی دانشگاه تهران.
- ۲۷- مؤسسه بین المللی روشهای سوادآموزی بزرگسالان وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- ۲۸- مؤسسه تحقیقات تربیتی دانشگاه تربیت معلم.
- ۲۹- مؤسسه حقوق تطبیقی دانشکده حقوق دانشگاه تهران.
- ۳۰- مؤسسه روانشناسی دانشگاه تهران.
- ۳۱- مؤسسه لغت نامه دهخدا.
- ۳۲- مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران. ۶۴

پس از انقلاب احساس گردید که مؤسسات تحقیقاتی موجود جوابگوی همه نیازهای تحقیقاتی کشور نیستند، لذا ۲۰ مؤسسه تحقیقاتی اجتماعی دیگر به شرح زیر تاسیس گردید:

- ۱- اداره کل انتشارات و تبلیغات وزارت ارشاد اسلامی.
- ۲- اداره کل هنرهای سنتی وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- ۳- بنیاد پژوهشهای اسلامی، دانشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ۴- بنیاد دایره المعارف اسلامی. رتال جامع علوم انسانی
- ۵- بنیاد دایره المعارف بزرگ اسلامی.
- ۶- جهاد دانشگاهی بخش علوم انسانی.
- ۷- دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.
- ۸- دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه شهید بهشتی.
- ۹- دایره المعارف تشیع.
- ۱۰- دبیرخانه شورای عالی هماهنگی آموزش فنی و حرفه‌ای کشور.

- ۱۱- دفتر آموزش و پژوهش سازمان بهزیستی کشور.
- ۱۲- دفترخانه مجامع مقدماتی فرهنگستان علوم اسلامی.
- ۱۳- سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها.
- ۱۴- بخش پژوهش کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۱۵- مرکز بررسی مسائل روانی و اجتماعی ریاست جمهوری.
- ۱۶- مرکز مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی وزارت ارشاد اسلامی.
- ۱۷- مرکز مطالعات و پژوهشهای اداری سازمان امور اداری و استخدامی کشور.
- ۱۸- مرکز مطالعات پژوهشهای کاربردی دانشگاه علامه طباطبائی.
- ۱۹- مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی.
- ۲۰- واحد سنجش افکار مؤسسه کیهان.^{۶۵}

پس در مجموع در حال حاضر تعداد ۵۲ مؤسسه و واحد پژوهشی در حال تحقیق در زمینه علوم انسانی و اجتماعی در ایران موجود است که تعدادی وابسته به دانشگاهها، تعدادی وابسته به موسسات دولتی و تعدادی نیز وابسته به مؤسسات فرهنگی مستقل می‌باشند.

در طول جنگ احساس شده بود که ذهنهای خلاق و فعال پژوهشگران دانشگاهها را باید در مسیر حل مشکلات جبهه‌ها بکار گرفت. از یکطرف جبهه‌ها و حتی محیطهای غیر جبهه‌ای دارای شماری مسائل و مشکلات روانی و اجتماعی بودند که می‌بایستی در مورد آنها تحقیقات عمیقی صورت می‌گرفت تا راه‌های کوتاه مدت و دراز مدتی برای آنها پیدا شود؛ از طرف دیگر بعثت مشغله‌ها، گرفتاری‌ها، و کمبودهای موجود در زمینه‌های علوم اجتماعی، تحقیقات عمیقی صورت نمی‌گرفت. با این حال تحقیقاتی هر چند انفرادی صورت گرفت و مضافاً سمینارهایی در رابطه با جنگ و بازسازی مناطق جنگ زده صورت گرفت که توانست حاصل تحقیقات انفرادی را بصورت یک جا عرضه نماید. پس از انقلاب حرکت‌های تحقیقی اجتماعی از شتاب بیشتری بهره‌مند شدند. موفقیت‌های نسبی بدست آمد و بطور کلی تمام مؤسسات نام برده تحقیقات علوم اجتماعی و

انسانی انجام دادند. جدول ۱۰ تعداد پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی در دست انجام و پایان یافته و انتشارات مراکز پژوهشی ایران را در بین سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۴ نشان می دهد. همانطوریکه ملاحظه می گردد. هر چه می گذرد شتاب و تعداد تحقیقات اجتماعی بیشتر گردیده است.

جدول ۱۰: تعداد پژوهشهای اجتماعی - فرهنگی در دست انجام و پایان یافته و انتشارات مرکزی پژوهشی ایران

انتشارات		تحقیقات در حال انجام	تحقیقات پایان یافته	سال
تالیف	ترجمه			
۶۸	۳۷	۱۹۶+		۱۳۶۱*
۱۶	۸	۱۸۳	۱۰۹	۱۳۶۲**
۶	—	۱۸۹	۱۴۹	۱۳۶۳***
۲	۲	۲۲۸	۲۰۷	۱۳۶۴****

+ به تفکیک موجود نیست

منابع: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی،

* ۱۳۶۲: ب - ح و جدول ۱.

** ۱۳۶۴: ۵۲۲ - ۵۳۸ و جدول ۱.

*** ۱۳۶۵: ۶۲۳ - ۶۴۴ و جدول ۱.

**** ۱۳۶۶: ۷۸۸ - ۸۱۶ و ۱۱۸ - ۷۷۶.

بطور کلی بعد از انقلاب کلاً هشت مؤسسه پژوهشی اجتماعی کشور اختصاصاً تحقیقات اجتماعی انجام می‌دهند و در واقع فعال‌ترین مؤسسات پژوهشی اجتماعی کشور می‌باشند. جدول ۱۱ توزیع کارکنان پژوهشی و غیر پژوهشی این مؤسسات را با توجه به مدارک تحصیلی آنها نشان می‌دهد. همچنانکه ملاحظه می‌گردد، بزرگترین مؤسسه از لحاظ تعداد کارکنان پژوهشی، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی است. این مؤسسه بالاترین تعداد پژوهشگران را با درجه دکترا، فوق لیسانس، لیسانس و زیر لیسانس را دارا می‌باشد. در مقابل، مؤسسه تحقیقات اجتماعی دانشگاه تبریز کمترین تعداد پژوهشگران را دارا می‌باشد. در مجموع این مؤسسات دارای ۵۶۱ نفر نیروی فعال می‌باشند که از این تعداد، ۳۲۶ نفر کادر پژوهشی و بقیه غیر پژوهشی هستند. از میان کادر پژوهشی تعداد ۴۵ نفر دکتر، ۱۲۵ نفر فوق لیسانس، ۱۵۶ نفر لیسانس و بقیه (۲۳۵ نفر) زیر لیسانس می‌باشند. (رجوع شود به جدول ۱۱)

تحقیقاتی را که مؤسسات نامبرده در بین سالهای ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۴ انجام داده‌اند در جدول شماره ۱۲ قید گردیده است. بر طبق آمار رسمی در این مدت، مؤسسات مذکور ۲۲۴ پژوهش پایان یافته داشته‌اند که ۱۹۰ پژوهش را منتشر کرده‌اند. در همین مدت ۴۶ کتاب ترجمه و ۹۲ کتاب تالیف نموده‌اند. فعال‌ترین مرکز، مرکز تحقیقات اجتماعی و ارزشیابی برنامه‌های صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران با ۱۳۷ پژوهش انتشار یافته بوده است. از لحاظ ترجمه و تحقیق، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی فعال‌تر از بقیه مؤسسات بوده است. (رجوع شود به جدول ۱۲)

پس از انقلاب همچنانکه در همه زمینه‌های علمی اقدام به برپا داری کنفرانسها می‌شد، علوم اجتماعی نیز بی بهره نبوده است. در سال ۱۳۵۸ تنها یک کنفرانس تحت عنوان، سمینار اقتصاد اسلامی «توسط دانشگاه الزهرا انجام گرفت که در واقع در مقابل ۲۹ کنفرانسی که در همه زمینه‌ها انجام گرفته بود، در زمینه علوم اجتماعی نیز تعداد کنفرانس‌ها کم بود. در سال ۱۳۵۹ هیچ کنفرانسی در زمینه علوم اجتماعی انجام نگرفت.

نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی / پانیز ۷۱

جدول ۱۱: توزیع کارکنان موسسات پژوهشی اجتماعی کشور و مدارک تحصیلی آنها، ۱۳۶۴.

ردیف	نام سازمان	توزیع کارکنان		مدارک تحصیلی		
		کارشناسان	اساتذ	زیر لیسانس	لیسانس	فوق لیسانس
۱	جهاد دانشگاهی	۱۵	۱۷	۲	۵	۵
۲	مرکز تحقیقات اجتماعی و ارزشیابی برنامه‌های صدا و سیما	۵۸	۷۸	۴۰	۲۲	۲۴
۳	مرکز تحقیقات روستایی وزارت کشاورزی	۵۶	۱۰۴	۴۸	۲۳	۱۹
۴	مرکز جمعیت‌شناسی دانشگاه شیراز	۵	۱۱	۶	۲	۳
۵	مرکز مردم‌شناسی موسسه تحقیقات اجتماعی دانشگاه تبریز	۳۲	۷۲	۴۱	۲۷	۱
۶	موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران	۲۰	۲۲	۲	۹	۹
۷	موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و آموزش عالی	۱۳۷	۲۵۲	۱۱۵	۵۷	۵۱
۸	موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران	۲۰	۲۲	۲	۹	۹
۹	جمع کل	۲۲۶	۵۶۱	۲۳۵	۱۵۶	۱۲۵

منبع: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶: جداول ۱ و ۲.

بررسی رشته جامعه‌شناسی در ایران

جدول ۱۲: توزیع موسسات پژوهشی اجتماعی کشور بر حسب فعالیت‌های تحقیقاتی و

انتشارات ۱۳۶۴ - ۱۳۶۱

ردیف	نام سازمان	تابعیت سازمانی	پژوهش‌های پایان یافته		انتشارات	
			منتشر شده	منتشر نشده	ترجمه	تالیف
۱	جهاد دانشگاهی	وزارت فرهنگ و آموزش عالی	-	۳	-	۶
۲	مرکز تحقیقات اجتماعی و ارزشیابی برنامه‌ها	مدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران	۱۳۷	-	-	-
۳	مرکز تحقیقات روستائلی	وزارت کشاورزی	۳	۲	۳	۱۰
۴	مرکز جمعیت‌شناسی	دانشگاه شیراز	۳	-	۱	۱
۵	مرکز مردم‌شناسی	وزارت فرهنگ و آموزش عالی	۳۳	۲۴	-	۱
۶	موسسه تحقیقات اجتماعی	دانشگاه تبریز	۱	-	-	-
۷	موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی	دانشگاه تهران	۶	۱۱	-	۱
۸	موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی	وزارت فرهنگ و آموزش عالی	۷	۳	۴۲	۷۳
جمع کل			۱۹۰	۳۴	۴۶	۹۲

منابع: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲: جدول ۱، ۱۳۶۴: جدول ۱.

۱۳۶۵: جدول ۱ و ۲۴۶: ۱۱۸ - ۷۷۶.

در سال ۱۳۶۰ سه کنفرانس به شرح زیر انجام گرفت: ۱- «سومین مجمع مقدماتی فرهنگستان (آکادمی علوم اسلامی)»، مجری دانشگاه اصفهان، ۲- «سینار بررسی مسائل روانی و اجتماعی بزهکاران» مجری دانشگاه مشهد، ۳- «سینار نقش دانشگاه در نظام برنامه ریزی کشور» مجری سازمان برنامه و بودجه، در این سال ۷۴ کنفرانس در زمینه‌های مختلف در ایران انجام گرفت. در سال ۱۳۶۱ هیچ کنفرانسی در زمینه علوم اجتماعی برپا نشد و ۱۶۴ کنفرانس در زمینه‌های دیگر انجام گرفت. در سال ۱۳۶۲ تعداد ۴ کنفرانس به شرح زیر انجام گرفت: ۱- «سینار بررسی مسائل روستائی» مجری جهاد سازندگی؛ ۲- «سینار اثرات فرهنگی و اجتماعی جهانگردی بر کشورهای منطقه آسیا»، مجری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۳- «جنبه‌های فرهنگی توسعه» مجری انجمن مدیریت ایران، ۴- «سینار نظام تعاون در ایران». در این سال ۳۹۰ کنفرانس در زمینه‌های دیگر برپا شد. در سال ۱۳۶۳ متأسفانه هیچ کنفرانسی در زمینه علوم اجتماعی برپا نشد در حالیکه ۲۹۳ کنفرانس در زمینه‌های مختلف در کشور برپا شد. در سال ۱۳۶۴ تعداد ۷ کنفرانس در زمینه علوم اجتماعی برپا شد: ۱- سینار بخش تعاون در اقتصاد جمهوری اسلامی، مجری سازمان مرکزی تعاون، ۲- «اولین سینار سراسری جغرافیائی جمهوری اسلامی ایران» مجری مؤسسه پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۳- «اولین سینار بررسی مسائل اعتیاد، مجری دانشگاه بوعلی سینا، ۴- «سینار کاربرد مددکاری اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی، مجری دانشگاه علامه طباطبائی، ۵- «مهاجرت‌های روستایی خراسان» مجری مؤسسه پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، ۶- «جایگاه روستا در توسعه اقتصاد کشور» مجری وزارت جهاد سازندگی، ۷- «نخستین سینار بررسی مسائل پژوهشی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور»، مجری دانشگاه مشهد. در این سال ۱۱۴ کنفرانس در زمینه‌های مختلف در کشور انجام گرفته است. و بالاخره در سال ۱۳۶۵ تعداد ۶ کنفرانس در علوم اجتماعی برپا شد: ۱- نخستین مجمع بررسی تحلیلی مهاجرت‌های روستایی در ایران «مجرى دانشگاه تربیت مدرس، ۲- «سینار بررسی تحلیلی موانع و عوامل موثر در پیشرفتهای فرهنگی و آموزشی مناطق

سیستان و بلوچستان» مجری مجتمع آموزش عالی بیرجند، ۳- «دومین سمینار بررسی مسائل اعتیاد»، مجری دانشگاه کرمان، ۴- «کنفرانس بررسی نقش مشارکت و بسیج مردم در خودکفایی کشاورزی و سازندگی روستاها» مجری جهاد سازندگی، ۵- «رهایی از وابستگی به درآمد تک محصولی نفت» مجری دانشگاه تهران، ۶- «سمینار اسلام و مستضعفان» مجری دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم. در این سال ۲۵۴ کنفرانس در زمینه‌های مختلف در ایران انجام گرفت که تنها ۶ کنفرانس در زمینه علوم اجتماعی بوده است. ^{۶۶} همانطور که ملاحظه می‌گردد اکثر کنفرانس‌ها جنبه کاربردی داشته و بیشتر در رابطه با مسائل و مشکلات مبتلا به جامعه بعد از انقلاب می‌باشد.

پژوهش اجتماعی در حال حاضر در ایران مانند سایر کشورهای جهان با مشکلات و مسائلی روبه‌روست که البته این مشکلات در ایران از خصوصیات ویژه‌ای برخوردار است. در سطح وسیع مسائل مهم عبارتند از الف- مسائل اقتصادی از جمله پائین بودن بودجه تحقیقات کشور در مقایسه با جوامع دیگر، ب- مسائل اجتماعی از جمله نهادی نشدن علوم و پژوهش اجتماعی در جامعه ایران و به تبع آن عدم وجود تامین و حمایت مشخص و کافی برای محققین در جریان تحقیق، و ج- مسائل فرهنگی از جمله مشخص نبودن جایگاه و ارزش پژوهشهای علوم اجتماعی در جامعه، و د- ارجح نهادن به تحقیقات اجتماعی از سوی مسئولان و مدیران جامعه در مقایسه با سایر علوم.

در سطح میانه مشکلات پژوهش اجتماعی در ایران به دورشته عمده تقسیم می‌گردد. اول مشکلات سازمان اداری و مالی که خود عبارت است از: ۱- توزیع ناعادلانه بودجه تحقیقاتی و اختصاص سهم ناچیزی به پژوهشهای اجتماعی، ۲- صرف نظر از پائین بودن بودجه تحقیقات اجتماعی و ناعادلانه بودن توزیع آن، هزینه کردن این مبالغ محدود هم خود به دلیل وجود مقررات و تشریفات اداری که عمدتاً توسط ذیحسابی اعمال می‌شود و کمبود زمانی هزینه نمی‌شود، ۳- عدم اعتماد لازم از سوی دستگاههای اداری و مالی در سطوح مختلف نسبت به سازمانهای تحقیقاتی و محققین، ۴- تاثیر منفی تغییر مسئولین مراکز تحقیقاتی در سیاستها و روند تحقیقات، ۵- عدم برخورداری مسئولین

سازمانهای اداری از اختیارات و امکانات کافی جهت تسهیل و تسریع در امر بر آوردن نیازهای تحقیقات اجتماعی. دوم مشکلات سازمان تحقیقاتی که شامل موارد زیر است:

- ۱- کمبود مراکز پژوهش اجتماعی بمعنای اخص کلمه (بویژه در کنار گروههای آموزشی علوم اجتماعی)، ۲- کمبود نیروی انسانی متخصص در زمینه پژوهشگری اجتماعی، ۳- عدم استقلال لازم مؤسسات پژوهشی و آموزشی علوم اجتماعی در انتخاب و استخدام محققان متخصص و مجرب، پرداخت حق الزحمه کافی به آنها، و اعمال مکانیسمهای تشویق و تنبیه مبتنی بر ضوابط و هنجارهای علمی و آکادمیک، ۴- تمرکززدایی در امر تاسیس مراکز تحقیقاتی محلی.

در سطح فردی نیز مسائل و مشکلاتی دیده می شود که مهمترین آنها به شرح زیر می باشند: الف- مشکلات مالی نظیر عدم کفایت درآمد محققین و اعضاء هیات علمی، مشکل مسکن و غیره، ب- اشتغالات ذهنی به مسائل روزمره زندگی، ج- احساس عدم وجود حمایت لازم، اعم از اجتماعی و آکادمیک از سوی مسئولین، د- مشکل زمانی که عمدتاً ناشی از اجبار محقق در اختصاص اوقات آزاد خود به امر تدریس بمنظور برخورداری آنی از حق الزحمه تدریس جهت رفع نیازهای روزمره است، ه- ضعف روحیه علمی.

بالاخره باید اذعان داشت که شماری مشکلات در زمینه ارتباطی وجود دارد. در این زمینه اولین مشکل ضعف و نارسائی ارتباطی بین مراکز پژوهشی و آموزشی و محققین اجتماعی موجود در کشور (از جمله فقدان مجامع علوم اجتماعی)^{۶۷} می باشد. مسئله دوم ضعف و نارسائی ارتباطی بین مراکز پژوهشی و آموزشی با سازمانها و مؤسسات اجرایی کشور است. نکته سوم ضعف یا نبود ارتباط علمی بین مراکز پژوهشی و آموزشی با سازمانهای پژوهشی و آموزشی خارج از کشور است. چهارم، کمبود نشریات علمی تخصصی ادواری در زمینه علوم اجتماعی. آخرین مشکل در این زمینه عدم دسترسی کافی و بموقع محققین به منابع و مآخذ علمی مورد نیاز در پژوهشهای اجتماعی است.

جهت تحقیق اهداف پژوهشی و با توجه به موانع و مشکلات تحقیقات اجتماعی که در بالا ذکر گردید، بمنظور بالا بردن سطح پژوهشهای اجتماعی باید قدم‌های اصلاحی در محورهای اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی، تشکیلاتی، و ارتباطی برداشته شود تا این امر مهم چاره‌ساز گردد.

کتب و نشریات علوم اجتماعی در ایران

روشن است که بررسی کیفیت کتابهای منتشر شده در زمینه علوم اجتماعی به دانش عمیقی در موضوعات بسیار متفاوت علوم اجتماعی نیاز دارد که از حوصله این مقاله خارج است، لذا حوزه بررسی به تعداد کتابها، تاریخ انتشار قبل یا بعد از انقلاب، ترجمه یا تالیف بودن آنها، و موضوعات کتابها اختصاص داده شده است. در واقع هدف از نشر کتب در زمینه علوم اجتماعی عبارتست از: ۱) نشر اندیشه‌ها و حاصل تحقیقات عالمان اجتماعی، ۲) انتشار کتابهای درسی و کمک آموزشی، ۳) انتشار ترجمه‌های کتب مهم خارجی، و ۴) انتشار کتابهای مرجع.

نخستین کتاب جامعه‌شناسی تحت عنوان جامعه‌شناسی یا علم الاجتماع در سال ۱۳۲۲ هجری شمسی توسط دکتر یحیی مهدوی استاد دانشگاه تهران تالیف یافت.^{۶۸} اگر چه قبل از انقلاب کتب زیادی در جامعه‌شناسی و بخصوص مقدمات جامعه‌شناسی نوشته یا ترجمه شده بود، با اینهمه هنوز در نیمه راه پرنشیب و فراز تهیه و تدوین یک کتاب «جامعه‌شناسی مقدماتی» بوده‌اند که برای دانشجویان سال اول دانشگاهها و مدارس عالی مناسب باشد.^{۶۹} اما بتدریج کتب علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی جای خود را در جامعه باز نمود و هر روز بر تعداد کتب ترجمه و تالیف شده افزوده گردید. در این میان دانشگاهها تقریباً تلاش زیادی می‌نمودند تا در گسترش هر چه بیشتر کتب علوم اجتماعی مشهور باشند، با اینحال کارنامه انتشاراتی دانشگاههای ایران (بجز دانشگاه تهران) در زمینه علوم اجتماعی از ابتدای تاسیس تا سال ۱۳۶۵ زیاد درخشان نیست: دانشگاه اصفهان ۲۸ جلد، تبریز ۴۲ جلد، اهواز ۱۰ جلد، شیراز ۳۶، و مشهد ۱۵ جلد.^{۷۰}

بطور کلی از ابتدای پیدایش جامعه شناسی در ایران تا قبل از انقلاب (یعنی حدود ۴۵ سال) جمعاً ۱۰۳۹ کتاب ترجمه و تالیف شده است که از این مقدار ۲۸۹ کتاب ترجمه و ۷۵۰ کتاب تالیفی بوده است. این کتب در ۲۶ موضوع مختلف جامعه شناسی بوده که بیشترین تعداد ترجمه در زمینه جامعه شناسی سیاسی و تاریخ سیاسی (۱۱۱ جلد) می باشد. در زمینه تالیف قبل از انقلاب، بیشترین مقدار در زمینه جامعه شناسی روستائی و عشایری بوده است (رجوع شود به جدول ۱۳). پس از انقلاب، (یعنی بین سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸) تعداد ۴۵۷ کتاب در مدت ۱۰ سال در زمینه علوم اجتماعی ترجمه و تالیف شده که از تعداد ۲۳۲ کتاب ترجمه و ۲۲۵ کتاب تالیفی بوده است. در زمینه ترجمه، بیشترین تعداد مربوط به جامعه شناسی سیاسی و تاریخ سیاسی است (۶۵ جلد) و در زمینه تالیف مربوط به جامعه شناسی روستائی و عشایری است (۴۳ جلد). بعد از انقلاب، کتب در زمینه جامعه شناسان و نظریات جامعه شناسی و جامعه شناسی توسعه و عدم توسعه به مقدار زیادی ترجمه گردید. در زمینه تالیفی رشد چشم گیری در زمینه جامعه شناسی توسعه و عدم توسعه و جامعه شناسی روستائی و عشایری بوده است. (رجوع شود به جدول ۱۳)

در مجموع تا کنون ۱۹ مجله علمی در زمینه علوم اجتماعی در ایران منتشر شده که ۸ مجله مربوط به قبل از انقلاب و ۱۱ مجله دیگر بعد از انقلاب انتشار یافته اند. از مجلات مربوط به قبل از انقلاب، انتشار ۶ مجله بعد از انقلاب متوقف شد که تنها سه مجله بعد از حدود ۱۰ سال دوباره بازگشائی شده و دوره جدید را عرضه می کنند (مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران، و نشریه پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان). پس در کل در حال حاضر ۱۶ مجله در زمینه علوم اجتماعی در ایران وجود دارد که تنها ۷ مجله آن متعلق به دانشگاهها می باشد که از محتوای علمی بیشتری برخوردار هستند و بقیه متعلق به مؤسسات مختلف است (رجوع شود به جدول ۱۴).

جدول ۱۳ : کتبخ تالیفی و ترجمه شده در زمینه جامعه‌شناسی در ایران قبل و بعد

از انقلاب (تا سال ۱۳۴۸)

ردیف	شاخه‌های جامعه‌شناسی	ترجمه		تالیف	
		قبل از انقلاب	بعد از انقلاب	قبل از انقلاب	بعد از انقلاب
۱	روش تحقیق	۷	۷	۳۴	۲
۲	مراجع (فرهنگنامه)	۰	۲	۳۹	۵
۳	جامعه	۵	۲۱	۱۶	۶
۴	جامعه‌شناسان و نظریات جامعه‌شناسی	۱۱	۸	۱۰	۱
۵	مقدمه جامعه‌شناسی	۱	۲۶	۲۶	۶
۶	جامعه‌شناسی آموزش و پرورش	۱۶	۶	۲۹	۶
۷	جامعه‌شناسی ادبی و هنری	۳	۰	۵	۳
۸	جامعه‌شناسی ادیان	۱۱	۱۲	۲۲	۱۱
۹	جامعه‌شناسی ارزشها	۳	۷	۷	۱
۱۰	جامعه‌شناسی اقتصادی	۹	۱	۱۳	۵
۱۱	جامعه‌شناسی انتقادی	۲	۰	۲	۰
۱۲	جامعه‌شناسی انحرافات	۵	۱	۱۶	۷
۱۳	جامعه‌شناسی ایران	۰	۱	۱۲	۵
۱۴	جامعه‌شناسی پزشکی	۳	۱	۱	۱
۱۵	جامعه‌شناسی تاریخی	۰	۶	۱۶	۰
۱۶	جامعه‌شناسی حقوقی	۲	۲	۸	۶
۱۷	جامعه‌شناسی خانواده	۱۲	۱۰	۶۲	۲۱
۱۸	روان‌شناسی اجتماعی	۱۴	۱۲	۲۳	۷
۱۹	جامعه‌شناسی روستایی و عشایری	۱۱	۲۳	۲۰۶	۲۳
۲۰	جامعه‌شناسی سیاسی و تاریخ سیاسی	۶۵	۱۱۱	۱۲۹	۳۸

ادامه جدول ۱۳: کتب تالیفی و ترجمه شده در زمینه جامعه‌شناسی در ایران قبل و بعد از انقلاب (تا سال ۱۳۶۸)

ردیف	شاخه‌های جامعه‌شناسی	ترجمه		تالیف	
		قبل از انقلاب	بعد از انقلاب	قبل از انقلاب	بعد از انقلاب
۲۱	جامعه‌شناسی شهری	۱	۷	۳۹	۱۶
۲۲	جامعه‌شناسی صنعتی	۲	۵	۲	۱۳
۲۳	جامعه‌شناسی طبقات و قشرها	۳	۴	۳	۴
۲۴	جامعه‌شناسی توسعه و عدم توسعه	۱۶	۳۱	۸	۱۴
۲۵	جامعه‌شناسی معرفتی	۱	۲	۳	۱
۲۶	جامعه‌شناسی ارتباطات جمعی	۳	۲	۱۰	
	جمع کل	۲۸۹	۲۳۲	۷۵۰	۲۲۵

منابع: مرکز اسناد و مدارک علمی، ۱۳۶۳، اطلاعات، ۱۳۶۷، آستان قدس، ۱۳۶۷، مرکز مدارک اقتصادی، ۱۳۶۷، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۶، نشر مرکز، ۱۳۶۸، موسسه گسترش فرهنگ و مطالعات، ۱۳۶۸، انتشارات سهروردی، ۱۳۶۸. وزارت ارشاد اسلامی، ۱۳۶۲، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶.

جدول ۱۴: مجلات علمی در زمینه علوم اجتماعی در ایران قبل و بعد از انقلاب به ترتیب سال تاسیس.

سال جدید	سال توقف	سال تاسیس	زمینه‌کاری	موسسه، ناشر	نام مجله	شماره
۱۳۶۵	۱۳۵۹	۱۳۳۳	تحقیقات ادبی و علوم انسانی	دانشگاه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان	نشریه پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان	۱
-	-	۱۳۳۴	ادبی، تحقیقی، اجتماعی	دانشگاه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد	مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد	۲
۱۳۶۸	۱۳۵۷	۱۳۵۲	ارائه تحقیقات اجتماعی و بحث‌های تالیفی و ترجمه‌ای در زمینه‌های مختلف اجتماعی	دانشگاه علوم اجتماعی و تعاون دانشگاه تهران	نامه علوم اجتماعی	۳
-	۱۳۵۸	۱۳۵۳	فرهنگ و علوم انسانی	نشریه مرکزی دانشگاه تهران	مجله دانشکده	۴
-	-	۱۳۵۴	تحقیق در علوم انسانی و اجتماعی	دانشگاه ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز	مجله علوم انسانی	۵
۱۳۶۶	۱۳۵۸	۱۳۵۶	تحقیقات و ترجمه‌های علوم اجتماعی و انسانی	دانشگاه شیراز	مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز	۶
-	۱۳۵۹	۱۳۵۶	ارائه بررسیم‌های فرهنگ و توسعه	موسسه پژوهش‌های علوم ارتباطی و توسعه ایران	نامه پژوهش‌های دانشگاه	۷

ادامه جدول ۱۴: مجلات علمی در زمینه علوم اجتماعی در ایران قبل و بعد از انقلاب به ترتیب سال تاسیس .

سال دوره جدید	سال توقف	سال تاسیس	زمینه، کاری	موسسه ناشر	نام مجله	شماره
-	۱۳۵۸	۱۳۵۶	گزارش نهایی طرح‌های پژوهشی وزارت علوم و آموزش عالی	شورای پژوهش‌های علمی کشور مربوط به وزارت علوم و آموزش عالی	پژوهنده	۸
-	-	۱۳۶۱	گزارش پژوهش‌های سازمان پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی کشور	دفتر پژوهش‌ها و برنامه‌ریزی فرهنگی	کنشور	۹
-	-	۱۳۶۱	بحث‌های مذهبی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی	بنیاد پژوهش‌های اسلامی	مکتوبه	۱۰
-	-	۱۳۶۲	شناختن آماری	مرکز آمار ایران	ناره‌های آماری	۱۱
-	-	۱۳۶۲	نشر فرهنگ‌های ویران‌ساز شناختن آنها	وزارت کشور	سپای تعاون	۱۲
-	-	۱۳۶۲	ترجمه مقالات اقتصادی - اجتماعی مهم	وزارت برنامه و بودجه	گزیده‌مآثرات اقتصادی - اجتماعی	۱۳
-	-	۱۳۶۲	تحقیقات علوم انسانی و اجتماعی	دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی	نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید بهشتی	۱۴
-	-	۱۳۶۲	ادبی - اجتماعی	موسسه کیهان	کیهان فرهنگی	۱۵

ادامه جدول ۱۴ : مجلات علمی در زمینه علوم اجتماعی در ایران قبل و بعد از انقلاب به ترتیب سال تاسیس .

سال دوره جدید	سال توقیف	سال تاسیس	زمینه، کاری	موسسه ناشر	نام مجله	شماره
-	-	۱۳۴۳	برنامه ریزی توسعه و زمینه‌های وابسته	وزارت برنامه و بودجه	برنامه و توسعه	۱۶
-	-	۱۳۴۳	ترجمه و گزارش مقالات مهم تحقیقات اجتماعی	موسسه اطلاعات	اطلاعات سیاسی اقتصادی	۱۷
-	-	۱۳۴۶	ترجمه مقالات اجتماعی و توسعه مربوط به روستا	جهاد زندگی	روستا و توسعه	۱۸
-	-	۱۳۴۷	تحقیق در علوم تربیتی، روان‌شناسی و اجتماعی	دانشکده ادبیات و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران (اهواز)	مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی	۱۹

منابع : سلطان‌ی و اقتداری ، ۱۳۴۵ .

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، ۱۳۴۶ : ۱ - ۷۸۲ .

کتاب و نشریات علوم اجتماعی در ایران مسائل و مشکلات خاص خود را دارند. در زمینه کتب اولاً کتابها به تنهایی کافی برای یک درس نیستند یعنی بسیاری از آنها بعنوان کتاب درسی جامع قابل استفاده نمی باشند. ثانیاً تنوع در فصول و عناوین کتب دانشجویان را گنج کرده است. ثالثاً، کتابهای ترجمه شده کلاً مثالهایشان از جوامع غربی است و دانشجویان با آن مثالها نامانوس است. رابعاً واژه‌ها و اصطلاحات بکار رفته در کتب مختلف، از ترجمه‌ای یکسان برخوردار نیستند و باعث سردرگمی دانشجویان می شود. خامساً کتب تالیفی بسیار تخصصی است و از آنها برای دروسها نمی توان استفاده نمود.

در زمینه مجلات علوم اجتماعی مشکل اساسی کمبود این مجلات است. از طرف دیگر هفت مجله علوم اجتماعی که متعلق به دانشگاهها هستند به علتی که با سایر شاخه‌های علوم انسانی مشترک هستند. بازدهی آنچنان در زمینه تخصصی علوم اجتماعی ندارند و شاید بتوان ادعا کرد که تنها مجلات نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران و مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز هستند که اختصاصاً در زمینه علوم اجتماعی مطلب می نویسند. ضمناً عدم وجود یک مجله علوم اجتماعی که به زبان انگلیسی از طرف ایران چاپ شود باعث شده تا حاصل تحقیقات اجتماعی ایرانیان به سایر کشورها منتقل نگردد، در حالیکه در سایر رشته‌ها به زبان انگلیسی مجله ایرانی وجود دارد.

آینده جامعه شناسی در ایران گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

از آنجایی که وظیفه اصلی جامعه شناسی در هر جامعه‌ای شناخت بعد اجتماعی زندگی انسانی است، در جامعه متحول ایران نیز جامعه شناسی این وظیفه سنگین را متقبل گردیده است. این شناخت در سه بعد اصلی و اساسی انجام می گیرد و به سه منبع اصلی از طرف جامعه شناسان ارجاع می گردد. بعد اول، چون زمینه‌های علوم اجتماعی از ویژگی خاصی برخوردار است و در واقع نظرگاههای علوم اجتماعی در همه شئون فکری، اجتماعی و فرهنگ تأثیری قطعی دارد، لذا لازم است که پژوهشگران ضمن آگاهی از روشهای فکری موجود در دنیای معاصر که نشأت گرفته از میراث فرهنگی جهان قدیم

است، نظرگاه‌های مستقلی را پی‌ریزی نمایند تا از این راه پژوهش‌های اجتماعی باز کنند. ذهن مردم این کشور باشد. از آنجائی که در ایران آگاهی از دیدگاه‌های دیگر موجود است و از طرف دیگر زمینه گسترش دیدگاه‌های مستقل مهیا گردیده است، لذا انتظار می‌رود که در آینده در دانشگاه‌ها که محل به ثمر رسیدن و شناساندن این بعد جامعه‌شناسی است، فضای علمی همچنان بر اساس نیازهای جامعه از تنوع نظریات برخوردار باشد و دانشجویان بتوانند ایده‌های علمی متنوع را دریافت دارند. چون دانشگاه نقش اساسی در برآوردن نیازهای بنیادی جامعه (بالا بردن سطح آگاهی‌ها) دارد، این نقش را با تربیت نیروی انسانی متخصص برآورده خواهد کرد. از این رو بخش‌های علوم اجتماعی دانشگاه‌ها مجبورند که دائماً خود را تقویت کنند و روند حیات این بخش‌ها در ایران، در واقع سیر افزایشی را نشان می‌دهد، گرچه مشکلات در این راه بسیار است.

بعد دوم، هر جامعه‌ای مسائل و مشکلات، نارسائیها و عوارض مخصوص بخود را دارد که دولت‌ها خواهان شناخت آنها جهت برطرف نمودنشان هستند. این شناخت را امروزه بعلت پیچیدگی جوامع، دولتها از جامعه‌شناسان توقع دارند و در واقع همین رابطه است که پشتیبانی دولتها از جامعه‌شناسان را طلب می‌کند. امروزه جامعه ایران با انبوهی از مسائل خارجی، شهری، روستائی و عشایری روبروست که همه زمینه‌هائی هستند که بر اساس تحقیق جامعه‌شناسان به آنها می‌توان دست یافت و سپس راه حل برای آنها فراهم نمود. بر این اساس بنظر می‌رسد که در آینده دولت و مسئولین هر چه بیشتر بر اهمیت کار جامعه‌شناسان واقف گردند و به دنبال آن بر نتایج تحقیقاتشان ارج نهند. از این رو با توجه به وضعی که در مراکز تحقیقاتی اجتماعی موجود است، انتظار می‌رود با بالا رفتن احساس نیاز به تحقیقات اجتماعی، دولت توجه بیشتری به مراکز علمی و تحقیقاتی و همچنین محققین علوم اجتماعی بنماید. این توجه در سه زمینه متمرکز خواهد گردید: اول تربیت و جذب نیروی متخصص لازم در زمینه علوم اجتماعی، دوم تهیه امکانات و بودجه‌های تحقیقاتی، و سوم ارج نهادن به حاصل تحقیقات بنیادی. بدون توجه به این سه جنبه است

که هیچگونه پیشرفتی در حل معضلات اجتماعی حاصل نخواهد گردید. علوم اجتماعی امروز از این سه جنبه متأثر است و اگر این سه مشکل اصلی خود جامعه شناسان امروز حل نشود، جامعه شناسی فردا نمی تواند مشکلات را بشناسد و یا به عبارت دیگر فردائی نخواهد داشت.

بعد سوم، نقش جامعه شناسی در باز شناساندن ارزشهای اصیل فرهنگی هر جامعه ای به اعضای آن جامعه است. در این راستا جامعه شناسی با توجه به سنن و آداب و رسوم، مردم را با فرهنگ جامعه که نشانه یگانگی و پایداری جامعه در طول قرون متمادی است، با ویژگی های خود آشنا می نماید. در حال حاضر، در ایران مسئله اصالت فرهنگی که در طول چندین قرن بوجود آمده بیش از هر زمان دیگر مطرح است و در این رابطه مردم از جامعه شناسان و انسان شناسان توقع دارند تا بعنوان کارشناسان و متخصصان امور فرهنگی نگذارند این فرهنگ اصیل از بین برود. بنابراین، انتظار می رود که در آینده ارتباط مردم با جامعه شناسی نزدیک تر و بیشتر گردد و قدر تحقیقات اجتماعی را بیشتر بدانند، البته این امر مستلزم افزایش میزان مطالعه اجتماعی افراد در جامعه است که متأسفانه در حال حاضر، مردم به علت مشغله های مختلف که بعضاً بی جاست، کمتر به مطالعه کتب اجتماعی می پردازند.

به هر جهت جامعه ای که انقلاب، یعنی یکی از اصلی ترین پدیده های اجتماعی را تجربه کرده است، و با دگرگونی های زیادی روبرو شده و از طرف دیگر برای خود ادعاهائی دارد، به نظر می آید که بیش از هر زمان دیگری نیاز به جامعه شناسی دارد تا از طریق آن گذشته، حال و آینده خود را به طریق علمی بشناسد. هر چه جامعه ای بتواند علمی تر خود را بشناسد، بدون شک ثبات و پایداری آن بیشتر خواهد بود و بهتر می تواند خود را به دیگران در پهنه گیتی بشناساند.

نتیجه گیری

امروزه جامعه شناسی یکی از حرف اصلی جامعه ایران است و در آینده هم به لحاظ

کمی و هم به لحاظ کیفی از رشد و توسعه‌ای خاص برخوردار خواهد شد. نیاز مبرم جامعه به شناخت پدیده‌ها و مسائل و مشکلات اجتماعی پیچیده باعث می‌گردد که روز به روز بر اهمیت این رشته به عنوان یک حرفه افزوده گردد. بدون شک با گسترش هر چه بیشتر این رشته، مسائل و مشکلات خود این حرفه هم افزایش خواهد یافت.

گسترش هر چه بیشتر جامعه‌شناسی تنوع دیدگاه‌ها را در ایران به ارمغان آورده است. این تنوع با تماس با دنیای خارج مرتباً در حال افزایش است. از طرف دیگر نیروهای بالقوه‌ای در درون فرهنگ این سرزمین قرار دارد که باعث شده دیدگاه‌های تازه‌ای را در صحنه جامعه‌شناسی مطرح نماید. آنچه که طبیعی است و انتظار می‌رود این است که دیدگاه‌های رایج جامعه‌شناسی در ایران به نحوی باقی بمانند و در دراز مدت دیدگاه جامعه‌شناسی اسلامی جایگاهی برای خود باز نماید.

آموزش جامعه‌شناسی در ایران گرچه سابقه‌ای نزدیک به نیم قرن دارد اما در همین مدت کوتاه تغییر و تحولات شدیدی را بخود دیده است. به لحاظ کمی گسترش شایانی داشته و به لحاظ کیفی هنوز با مشکلات اولیه روبروست. با تمام مشکلات جامعه‌شناسی در ایران در سطح استانداردهای بین‌المللی تدریس می‌شود، اما به راحتی با کمی توجه می‌توان آن را بسیار پر بارتر از سطح امروزی نمود.

همزمان با آموزش جامعه‌شناسی در ایران، مسئله پژوهش در زمینه‌های اجتماعی مطرح بوده است گرچه هیچگاه رابطه‌ای تنگاتنگ بین آموزش و پژوهش جامعه‌شناختی در ایران وجود نداشته است. پژوهش‌های اجتماعی مسلط تا قبل از انقلاب ۱۳۵۷ گرایش خاص داشته و پس از انقلاب بیشتر تمایل به انجام پژوهش‌های کاربردی است تا از این رهگذر مسائل و مشکلات جامعه برای مسئولین و دست‌اندرکاران روشن گردد. با تمام اهمیتی که پژوهش اجتماعی برای کشوری همچون ایران دارد، اما بنابر اظهار نظر دست‌اندرکاران، بهای کافی به این زمینه تحقیقاتی داده نمی‌شود. به نظر می‌آید که کمک به تحقیقات اجتماعی بیش از هر چیز به نفع مسئولان مملکتی باشد.

بدون شک ضعف پژوهشی باعث گردیده تا قاعدتاً حاصل تحقیقات که به صورت کتب و مجلات باید منتشر شوند، به صورت ضعیفی انتشار یابند. امروزه کمبود و نقصان کتب ترجمه و تالیفی جامعه شناختی در ایران به شدت احساس می‌گردد و اگر فکری در این زمینه نگردد، در آینده‌ای نه چندان دور نتایج منفی آن مشهود خواهد گردید. مجله علمی یکی از ابزارهای حساس هر علمی است. در این زمینه هم باید فکری اساسی به حال رشته جامعه‌شناسی در ایران شود و حداقل چند نشریه بین‌المللی در زمینه علوم اجتماعی به زبانهای خارجی باید منتشر شود تا از این طریق بتوانیم خود را به دیگران بشناسانیم بدون آنکه نیاز باشد به سوی مجلات خارجی دست نیاز دراز نمائیم.

با این تفاسیر، آینده جامعه‌شناسی در ایران هم نگران کننده است و هم امیدوار کننده. از یکطرف اگر به رفع نقایص موجود در زمینه‌های بر شمرده بالا برنمائیم، بدون تردید در آینده‌ای نه چندان دور با بحران جامعه‌شناسی در ایران مواجه خواهیم بود. بر عکس اگر جامعه‌شناسی مشکلات خود را به نحو احسن بشناساند و گوش شنوایی برای برطرف کردن مشکلات این رشته وجود داشته باشد و به موقع عمل نماید، یقیناً جامعه‌شناسی در ایران به شکوفائی خود خواهد رسید و جامعه‌شناسی به علمی شدیداً کاربردی بدل خواهد شد که در این صورت هم برای اساتید و دانشجویان معنی‌دار می‌شود، هم برای دولت وسیله رفع مشکل می‌گردد، و هم برای مردم عادی مایه افتخار می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

یادداشتها و منابع

۱- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۲: ۸۳.

Conventional - 2

Functionalism - 3

Structuralism - 4

Modernization - 5

Radical - 6

Critical - 7

Conflict - 8

Synthesized - 9

Dependency - 10

Imperialism - 11

۱۲- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۳: ۱۱-۱۲.

۱۳) قبلی .

۱۴) قبلی، ص ۲۸ .

۱۵) قبلی، ص ۴۹ .

۱۶) قبلی، ص ۵۰ .

۱۷) قبلی، ۵۲-۵۳ .

۱۸) قبلی، ص ۱۶۲-۱۶۹ .

۱۹) قبلی، ص ۱۸۹-۱۹۱ .

Zahed Zahedani Said 1989 - 20

Ibid. P.7. - 21

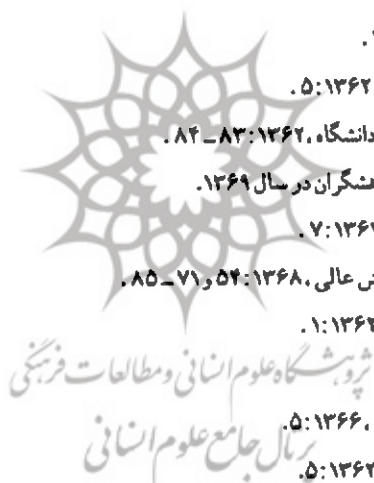
Ibid. P. S. - 22

۲۳- دفتر مجامع مقدماتی فرهنگیستان علوم اسلامی، ۱۳۶۷: ۸.

۲۴- قبلی، ص ۶-۷ .

- ۲۵- قبلی، ص ۹.
- ۲۶- قبلی، ص ۷۱-۷۲.
- ۲۷- قبلی، ص ۸۷.
- ۲۸- قبلی، ص ۸۹-۹۰.
- ۲۹- قبلی، ص ۱۲۵.
- ۳۰- توانایان فرد، ۱۳۶۱.
- ۳۱- قبلی، ص ۲۶-۱۶۸.
- ۳۲- قبلی، ص ۹۵-۱۶۹.
- ۳۳- قبلی، ص ۲۳۱-۳۳۵.
- ۳۴- قبلی، ص ۱۷۱-۲۰۵.
- ۳۵- قبلی، ص ۳۳۶-۳۷۲.
- ۳۶- قبلی، ص ۳۷۳-۴۵۰.
- ۳۷- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۲: ۵.
- ۳۸- دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۲: ۸۳-۸۴.
- ۳۹- تحقیقات پیمایشی پژوهشگران دو سال ۱۳۶۹.
- ۴۰- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۲: ۷.
- ۴۱- وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۸: ۵۴، ۷۱، ۸۵.
- ۴۲- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۲: ۱.
- ۴۳- قبلی، ص ۵.
- ۴۴- شورای عالی برنامه ریزی، ۱۳۶۶: ۵.
- ۴۵- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۲: ۵.
- ۴۶- قبلی، ص ۱۰.
- ۴۷- قبلی، ص ۱۱-۱۲.
- ۴۸- قبلی، ص ۱۳، ۱۵، ۱۷، ۲۰، ۲۳، ۲۶.
- ۴۹- قبلی، ص ۱۴، ۱۶، ۱۸، ۲۱، ۲۴، ۲۷.
- ۵۰- شورای عالی برنامه ریزی، ۱۳۶۶: ۸-۱۷.
- ۵۱- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۶: ۱-۷.
- ۵۲- شورای عالی برنامه ریزی، ۱۳۶۸: ۲۹-۳۰.

- ۵۳- ابن خلدون، ۱۳۵۲.
- ۵۴- ستاد انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۶: ۱۲.
- ۵۵- حسینی، ۱۳۶۹: ۳۰.
- ۵۶- اطلاعات، ۱۳۶۹: ۱۴.
- ۵۷- حسینی، ۱۳۶۹: ۳۰.
- ۵۸-
- ۵۹- برای آگاهی از چند و چون مشکلات اساتید مراجعه کنید به: شریعت پناهی، ۱۳۶۸: ۵.
- ۶۰- حسینی، ۱۳۶۹: ۳۰.
- ۶۱- منصوری، ۱۳۶۴: ۱۶۲-۱۶۳.
- ۶۲- گلابی، ۱۳۶۴: ۲۶.
- ۶۳- وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۲: الف و ۱۰۶.
- ۶۴- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۶: ۸۱۷-۸۲۰.
- ۶۵- قبلی
- ۶۶- وزارت فرهنگ و آموزش عالی، ۱۳۶۴، ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷.
- ۶۷- علی رغم اینکه تشکیل «انجمن علوم اجتماعی» (به معنی اخص) به تاریخ ۱۳۶۸/۲/۲۹ در کمیته سراسری علوم اجتماعی به تصویب رسیده است، اما تا کنون چنین انجمنی تشکیل نشده است.
- ۶۸- مهدوی، ۱۳۲۲.
- ۶۹- توسلی، ۱۳۵۳: ۱۸۴.
- ۷۰- دبانی، ۱۳۶۷: ۵۸.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کتابشناسی (فارسی)

آستان قدس رضوی

۱۳۶۷ — فهرست انتشارات آستان قدس رضوی. مشهد: انتشارات قدس رضوی.

ابن خلدون، عبدالرحمن

۱۳۵۲ — مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

اطلاعات

۱۳۶۷ — فهرست موضوعی کتابهای انتشارات اطلاعات. تهران: انتشارات اطلاعات.

اطلاعات

۱۳۶۹ — «اظهارات وزیر فرهنگ و آموزش عالی در باره مسائل سیاسی و فرهنگی دانشگاهها، محدوده فعالیت نهادهای دانشجویی، تامین نیروهای متخصص و جذب متخصصان خارج از کشور»، اطلاعات، چهارشنبه ۲۷ تیر ماه (۱۸ ژوئیه ۱۹۹۰) شماره ۱۹۰۹۲، ص ۱۴.

انتشارات سهروردی

۱۳۶۸ — فهرست کتابهای آماده توزیع در انتشارات سهروردی. تهران: سهروردی.

توانایان فرد، حس

۱۳۶۱ — تاریخ اندیشه‌های اقتصادی در جهان اسلام. بی جا، بی نا.

توسلی، غلامعلی

۱۳۵۳ — «کوشش برای فراهم کردن یک کتاب پایه‌ای جامعه‌شناسی»، نامه علوم اجتماعی، دوره ۱، شماره ۴، صفحات ۱۸۴-۱۹۲.

حسینی، سید علی اکبر و مرتضی لطیفیان
۱۳۶۹ — «آموزش عالی در منظر مسائل کیفی»، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره پنجم، شماره اول.

دفتر مجامع مقدماتی فرهنگستان علوم اسلامی
۱۳۶۷ — فقه سنتی و نظام سازی. قم: دفتر مجامع مقدماتی فرهنگستان علوم اسلامی.
دفتر همکاری حوزه دانشگاه

دفتر همکاری حوزه و دانشگاه
۱۳۶۲ — کارنامه دفتر همکاری حوزه و دانشگاه. قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه

دفتر همکاری حوزه و دانشگاه
۱۳۶۲ — درآمدی بر جامعه‌شناسی اسلامی. جلد اول، قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه

دیانی، محمد حسین و فریده عصاره تال جامع علوم انسانی
۱۳۶۷ — «انتشارات دانشگاه‌های ایران در سالهای ۱۳۶۵-۱۳۴۰»، مجله علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید چمران. دوره ۱، شماره ۲، صفحات ۵۱-۶۸.

سازمان سنجش آموزش کشور
۱۳۵۸ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۱۳۵۸-۵۹. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۲ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۴-۱۳۶۳. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۲ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۳-۱۳۶۲. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی کشور

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۴ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۵-۱۳۶۴. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۵ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۶-۱۳۶۵. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۶ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۷-۱۳۶۶. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۷ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۸-۱۳۶۷. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

سازمان سنجش آموزش کشور

۱۳۶۸ — راهنمای انتخاب رشته‌های تحصیلی برای دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور: سال تحصیلی ۶۹-۱۳۶۸. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

ستاد انقلاب فرهنگی

مشخصات کلی، برنامه و سر فصل دروس دوره کارشناسی علوم اجتماعی.

پلی کیبی تکثیر شده از طرف ستاد انقلاب فرهنگی.

ستاد انقلاب فرهنگی

۱۳۶۶ — مشخصات کلی، برنامه و سر فصل دروس دوره کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی.

پلی کیبی تکثیر شده از طرف ستاد انقلاب فرهنگی.

سلطانی، پوری و رضا اقتداری

۱۳۶۵ — راهنمای مجله‌های ایران، ۱۳۶۴. تهران: کتابخانه ملی ایران.

شریعت پناهی، حسام‌الدین

۱۳۶۸ — «متخصصان، اهرمهای اصلی دستیابی به اهداف برنامه ۵ ساله»، کیهان، شنبه

۲۲ مهر ماه، شماره ۱۳۷۳۴.

شورای عالی برنامه ریزی

۱۳۶۶ — مشخصات کلی، برنامه و سر فصل دروس دوره کارشناسی علوم اجتماعی.

پلی کیبی تکثیر شده از طرف شورای عالی برنامه وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

شورای عالی برنامه ریزی

۱۳۶۸ — مشخصات کلی، برنامه و سر فصل دروس دوره کارشناسی علوم اجتماعی.

پلی کیبی تکثیر شده از طرف شورای عالی برنامه وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

گلایی، سید مهدی

۱۳۶۴ — «بررسی راههای گسترش تحقیقات در مراکز آموزشی و صنعتی»،

مجموعه مقالات و نقطه نظرات نخستین سمینار بررسی مسائل پژوهشی دانشگاهها و

مؤسسات آموزش عالی کشور، تیرماه ۱۳۶۴. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه

فردوسی مشهد.

مرکز اسناد و مدارک علمی

۱۳۶۳ — کتابشناسی جامعه شناسی. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی

مرکز نشر دانشگاهی

۱۳۶۶ — فهرست انتشارات مرکز نشر دانشگاهی. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

مشکوه الدینی، مهدی

۱۳۶۴ — «گزارش کار و خلاصه نظرات میزگرد علوم انسانی نخستین سمینار بررسی مسائلی پژوهشی دانشگاهها»، مجموعه مقالات و نقطه نظرات نخستین سمینار بررسی مسائلی پژوهشی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور، تیر ماه ۱۳۶۴. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

منصوری، محمد مسعود

۱۳۶۴ — «بررسی مؤسسات پژوهشی اجتماعی جمهوری اسلامی ایران»، مجموعه مقالات و نقطه نظرات نخستین سمینار بررسی مسائلی پژوهشی دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی کشور، تیر ماه ۱۳۶۴. مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

مهدوی،یحیی

۱۳۲۲ — جامعه شناسی یا علم الاجتماع. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

وزارت برنامه و بودجه

۱۳۶۷ — فهرست انتشارات مرکز مدارک اقتصادی - اجتماعی و انتشارات، مهر ۱۳۶۲

— تامهر ۱۳۶۷. تهران: انتشارات وزارت برنامه و بودجه.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۲ — راهنمای طرح‌های پژوهشی کشور. تهران: دفتر امور پژوهشی وزارت فرهنگ و آموزش عالی.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۴ — راهنمای سمینارها، کنگره‌ها و سمپوزیم‌های برگزار شده در ایران: ۱۳۶۲-۱۳۵۸. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۵ — راهنمای سمینارها، کنگره‌ها و سمپوزیم‌های علمی و فرهنگی ایران: ۱۳۶۳. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۶ — راهنمای سمینارها، کنگره‌ها و سمپوزیم‌های علمی و فرهنگی ایران: ۱۳۶۴. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۷ — راهنمای سمینارها، کنگره‌ها و سمپوزیم‌های علمی و فرهنگی ایران: ۱۳۶۵. تهران: مرکز اسناد و مدارک علمی ایران.

وزارت فرهنگ و آموزش عالی

۱۳۶۸ — آمار آموزش عالی ایران: سال تحصیلی ۶۷-۱۳۶۶. تهران: شرکت انتشار علمی و فرهنگی.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۳۶۲ — معرفی پژوهشهای اجتماعی و فرهنگی کشور در سال ۱۳۶۱. تهران: دفتر پژوهشها و برنامه ریزی فرهنگی وزارت ارشاد اسلامی.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۳۶۴ — معرفی پژوهشهای اجتماعی و فرهنگی کشور در سال ۱۳۶۲. تهران: دفتر پژوهشها و برنامه ریزی فرهنگی وزارت ارشاد اسلامی.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۳۶۵ — معرفی پژوهشهای اجتماعی و فرهنگی کشور در سال ۱۳۶۳. تهران: دفتر پژوهشها و برنامه ریزی فرهنگی وزارت ارشاد اسلامی.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۱۳۶۶ — معرفی پژوهشهای اجتماعی و فرهنگی کشور در سال ۱۳۶۴. تهران: دفتر پژوهشها و برنامه ریزی فرهنگی وزارت ارشاد اسلامی.

کتابشناسی (لاتین)
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Zahed Zahedany, Saeed

1989 " Emergence of a new kind of Social Science in I.R. of Iran," paper presented in The 9th conference of International Federation of Social Science Organization held in Japan, July 1989.